

אבטיח הפקועה פורח במדבר (יולי 2016)

כתבה: ערגה אלוני

תקציר: צמח מדברי זוחל על הקרקע בעל עלה עגול מחולק עמוקות עד בסיסו. הפרח צהוב חוור. הפרי כדור בקוטר 6-8 ס"מ מצהיב עם התייבשותו, רעיל ביותר.

=====

אבטיח הפקועה *Citrullus colocynthis* המשתייך למשפחת הדלועיים, הוא צמח חד-שנתי או רב שנתי מדברי, הגדל בקרקעות חוליות של הנגב הערבה ומישור החוף. יכולתו לצמוח ולשרוד בקרקעות עניות במים ובתנאי חום מתאפשרות בזכות היותו מעמיק שורש ובעל כסות שיער צפופה אשר מגנה על אברי הצמח.

בעונה הלחה לאחר נביטתו הוא מפתח ענפים ארוכים ועשבוניים. אלה משתרעים על פני הקרקע ונשלחים לכמה כיוונים. הענפים מצולעים, מכוסים שערות קצרות המכסות את שטח הגבעול והעלה. העלים פשוטים, נישאים על פטוטרת ארוכה, מסודרים נגדית על הגבעול. הטרף דמוי-לב בעל 5-7 אונות. השפה גלונית ומפותלת. כל משטח העלה משני צדיו מצויד בכסות שער מכסיף, המשווה לצמח מראה ירוק כסוף. מחיק העלים מתפתחות קנוקנות קצרות ומפותלות.

אבטיח הפקועה. צילמה: ערגה אלוני © מימין - הענפים השרועים, עלים ופרח; משמאל - עלה מכוסה בכסות שיער מכסיף.

הצמח חד-ביתי, פורח ממאי עד אוגוסט. הפרחים גדולים, קוטרם 12-18 מ"מ, נישאים על עוקץ קצר. הגביע בן 5 אונות מאוחות בבסיסן, הכותרת צהובה בעלת 5 אונות גם הן מאוחות בבסיסן. פרחי הזויג הנקבי בעלי שחלה תחתית, מחולקת לשלוש מגורות. עמוד-

עלי בעל צלקת מחולקת לשלוש אונות. הפרחים הזכריים דומים לפרחי הנקבה, בעלי גביע מאוחה ויותר צהובה. האבקנים - שלושה במפסר, מצויים במרכז הפרח.

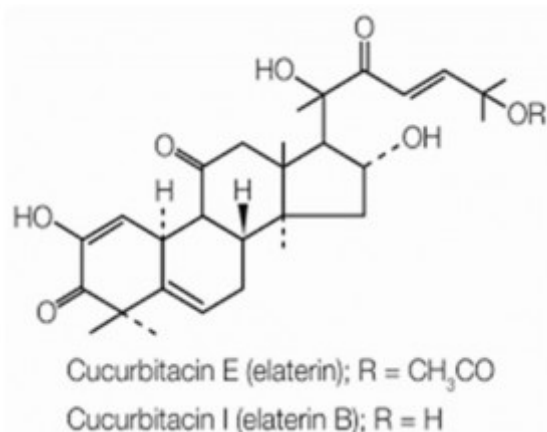
אבטיח הפקועה. צילמה: ערגה אלוני © מימין - ענף עם פרח. משמאל - פרח זכרי בהגדלה.

הפרי מתפתח לענבה כדורית. גודלה וצורתה דומים לכדור טניס. הם מרשימים כשהם צמודים לענפי הצמח ירוקים או יבשים. הפרי בצעירותו צבעו ירוק כהה עם כתמים ופסי אורך כסופים. על הקליפה שערות זיפיות. הפרי מקריח עם ההבשלה ומשנה צבע לצהוב חום חלק. תוכו מתייבש, קליפתו מתקשה, וכך הוא עשוי להחזיק מעמד זמן ממושך עד לשבירת הקליפה ופיזור הזרעים. הזרעים צהובים חומים הם אכילים לאחר שטיפתם במים.

אבטיח הפקועה - פירות. צילמה: ערגה אלוני © מימין - פרי ירוק עם כתמים ופסי אורך כסופים; משמאל - פרי בשל.

הפרי הקרוב לאבטיח, אינו נאכל בידי אדם. טעמו מר בשל תכולת חומרים גלוקוזידים שהם רעילים. כאלה הם הקוקורביטצינים (Cucurbitacins) (איור 1) שהם טרפנים האופייניים לדלועיים כמו שיש **לאבטיח הפקועה**, אך הם מצויים במספר נוסף של צמחים ממשפחות אחרות.

איור 1. נוסחת המבנה של הקוקורביטצינים

חומרים אלה ידועים כרעילים אך משמשים במינון נמוך כתרופה לאדם: הם פועלים על מערכת העיכול והספיגה, מזרזים את ההפרשות במערכת ומזרזים את פעולתה. פועלים על פירוק החומרים בכבד ועל הורדת עומס הרעלים המצטברים במצבי דלקות. במינון גבוה הם רעילים ועלולים לגרום למות. הצמח מייצר את החומרים הרעילים הללו להגנתו, כדי לדחות מזיקים שעלולים לכרסם את הצמח.

אבטיח הפקועה נאסף בעבר ע"י הבדואים והיווה ענף יצוא מארץ-ישראל לאירופה. החומר שימש כבסיס להכנת תרופות עממיות.

יש חוקרים הסוברים שהצמח הוא אבי האבטיח התרבותי הנאכל המוכר לנו. ממצאים ארכאולוגים-בוטניים של שרידים מהצמח נמצאו בנחל חמר, ביריחו וגם במצרים העתיקה. יש להניח שכבר אז שימש הצמח למטרות רפואיות. עד היום יש אוכלוסיות העושות שימוש בצמח: מציפת הפרי מכינים תרופות משלשלות, משתמשים בה כמשחה נגד כאבים, כמו כן גומלים תינוקות מיניקה לאחר שמושחים את פטמות האם במיץ מהפרי המר.

אבטיח הפקועה גדל בקרקעות חוליות בכמה אזורים בארץ: בנגב בערוצים חוליים במדבר החם, בערבה ובמישור החוף. תפוצתו העולמית משתרעת במדבריות צפון-אפריקה ובדרום-מערב אסיה.

Sadou Het al 2007 Chemical Content of the Seeds and Physico-Chemical Characteristic of the Seeds Oils from *Citrullus colocynthis*, *Coccinia grandis*, *Cucumis metuliferus* and *Cucumis prophetarum* of Niger. Bull. Chem. Soc. Ethiop., 21(3), 323-330.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2016 אבטיח הפקועה *Citrullus colocynthis* - פורח במדבר (יולי

2016), "פורחים עכשיו", כתב-עת "כלנית" מספר 3.

[/https://www.kalanit.org.il/citrullus-colocynthis](https://www.kalanit.org.il/citrullus-colocynthis)

=====